

ORGANIZATION OF THE PUBLIC ORDER AND SECURITY OF THE SOVIET MILITARY ADMINISTRATION IN GERMANY IN THE PERIOD 1945-1949

Vladimir V. Dulger

Head of the Department of Tactical Special and Physical Training

Odessa State University of Internal Affairs

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-3051-657X>

e-mail: Vdulger74@ukr.net

Abstract. The emergence and development of legal science on emergency regimes was driven by the need to improve administrative relations in the state, the need to protect society and man from threats of various nature, eliminating their negative consequences. Without knowledge of the evolution of the development of scientific ideas about specific state-legal regimes, the nature of their emergence, tendencies inherent in this area of legal relations, it is impossible to move further in the development and study of this area of legal science.

The model of organizational and functional construction of the Soviet military administration in Germany looks like a government system adopted in the USSR with all the necessary attributes of the authorities and the system of executive structures on the ground. The Soviet security agencies also had the structure in Germany on the basis of which they worked in the Soviet Union. The task of ensuring public order and security on German soil was no exception.

Many aspects of the law enforcement practice under consideration of military administrations remain relevant today, as the historical experience of introducing special legal regimes, first of all the activities for ensuring public order and security by military administrations, is actualized in the present conditions of the process of de-occupation of part of the territory of Ukraine, and therefore requires further comprehensive study.

Keywords: military administration, legal regimes, legal science, negative consequences, ensuring public order and security

Становлення і розвиток правової науки про надзвичайні режими було зумовлено потребами вдосконалення управлінських відносин у державі, необхідністю захисту суспільства і людини від загроз різного характеру, ліквідації їх негативних наслідків. Без знань еволюції розвитку наукових уявлень про особливі державно-правові режими, природу їх виникнення, тенденції, властиві цій сфері правових відносин, неможливий подальший рух уперед у розвитку і вивченні даної галузі юридичної науки.

У науковій літературі історія розвитку особливих правових режимів досліджена недостатньо. Слід визнати, що дуже мало спеціальних робіт, присвячених аналізу тенденцій і закономірностей виникнення, становлення і розвитку цієї галузі юридичної науки. У сучасній вітчизняній історико-правовій літературі ця проблематика й досі представлена фрагментарно, хоча окремі аспекти особливих державно-правових режимів були предметом наукових пошуків низки українських вчених: А. Басова, О. Брателя, В. Белевцевої, С. Ківалова, С. Кузніченка, Я. Колінько, А. Стрекалова та інших [1].

Нині заходи, які вживаються керівництвом держави для відновлення суверенітету над окремими районами Донецької і Луганської областей здійснюються переважно в рамках операції Об'єднаних сил. При цьому в суспільстві активно обговорюється питання стосовно можливості запровадження військово-цивільних адміністрацій на території, яка прилягає до лінії розведення, а також в окремих деокупованих районах Донецької та Луганської областей. З урахуванням зазначеного вивчення історико-правових аспектів запровадження військово-цивільних адміністрацій нині значно *актуалізувалося*. Із суто теоретичної ця проблема перетворюється на вкрай важливу в практичному розумінні.

Тому *метою* цієї статті обрано вивчення організаційного забезпечення громадського порядку та безпеки радянською військовою адміністрацією в Німеччині в період 1945-1949 рр.

Воєнна поразка фашизму спричинила розділ Німеччини на чотири окупаційні зони: американську, англійську, радянську і французьку. Переважна більшість населення сприймало все, що відбувалося, як національну катастрофу. Ситуація, дійсно, була катастрофічною. Країна не просто зазнала поразки у війні. Не було державного ладу, який регламентував життя. Не було уряду, парламенту, політичних партій, місцевих органів влади [2].

6 червня 1945 р. постановою Ради народних комісарів СРСР № 1326-301 «для здійснення контролю за виконанням умов капітуляції» було створено військову адміністрацію з управління радянською окупаційною зоною Німеччини (РВАН). Головним начальником РВАН було призначено маршала СРСР Г.К. Жукова. Радянська військова адміністрація Німеччини поєднала в собі цивільну і військову форми влади. Це підтверджується тим, що в Жуков поєднував посади Головного начальника РВАН і Головнокомандувача Групи радянських окупаційних військ у Німеччині [3].

У цей час у Німеччині перебувало близько мільйона радянських солдатів [4]. Навіть при послідовному майже щорічному скороченні особового складу їх число в 1954 р становило 550 тис. осіб [4]. Близько 50 тис. співробітників працювало в 1945–1949 рр. у військовій адміністрації.

Як орган адміністративної влади СРСР РВАН була вищою інстанцією, вона задавала залежним від неї німцям алгоритм поведінки, контролювала і карала за будь-яке відхилення від нього. Слід зазначити, що в другій половині 1945 р. в тюрмах і таборах Німеччини містилося близько 250 тис. німців [5]. Військові адміністрації союзників по антигітлерівській коаліції демонстрували монополію на силу, примушуючи німців до покірності та компромісу з окупаційною владою [6].

Для координації діяльності РВАН, яка мала попервах надто загальні неконкретні завдання, що нерідко дублювалися іншими виконавчими органами влади, було створено Військову раду, яка була на той період колективним політичним органом радянської окупаційної адміністрації.

Слід зауважити на надзвичайно складну криміногенну ситуацію в Німеччині. Людські втрати були колосальні: число загиблих військовослужбовців і цивільних осіб складає, за різними даними, від 4 до 10 млн. осіб. У 1946 р. в Німеччині налічувалося до 2,5 млн. вдов війни, близько 2,5 млн. інвалідів, до 6 млн. постраждалих від бомбардувань; жінок було на 7 млн. більше, ніж чоловіків [7]. Від бомбардувань і бойових дій було зруйновано 162 міста, багато населених пунктів лежали в руїнах, більшість жителів тулилася в підвалах або в напівзруйнованих будинках. Мільйони людей (звільнені в'язні концтаборів і іноземні робітники, солдати, що повертаються з фронту і з полону) пересувалися шляхами. До сьогодні немає достовірних цифр про кількість насильно переселених за рішеннями Потсдамської конференції німців і загиблих при цьому переселенні. Зазвичай дослідники пишуть про дванадцять мільйонів осіб, депортованих з Польщі, Чехословаччини, Угорщини, Східної Пруссії, які в масі своїй прагнули потрапити в західні зони окупації [6].

Відповідно завдання з організації охорони громадського порядку виконували дві структури РВАН: управління комендантської служби та Управління внутрішніх справ.

У період воєнних дій та одразу після їх закінчення на комендатурі серед інших покладалися такі завдання: відновлення та підтримання порядку в населених пунктах; установлення певного режиму для місцевого населення відповідно до державної політики СРСР; реєстрація населення; боротьба з диверсантами та залишками різних збройних формувань; охорона цінностей, промислових, сільськогосподарських та цивільних об'єктів.

Управління комендантської служби було створено відповідно до директиви генштабу Червоної армії № ОРГ/6/9148 від 12 червня 1945 р. і підпорядковувалося заступнику головного начальника в справах цивільної адміністрації [8].

У серпні – вересні 1945 р. виходячи з рішень Потсдамської конференції було конкретизовано завдання комендантської служби. Зокрема: підтримання громадського порядку; розміщення місцевого населення та переселенців; боротьба зі спекуляцією і бандитизмом серед німецького населення; виявлення й арешт нацистських елементів; виявлення та вилучення зброї та боєприпасів у німецького населення; створення місцевих органів самоврядування та перевірка їх благонадійності; забезпечення роботи місцевих німецьких органів самоврядування; здійснення контролю за політичною діяльністю місцевої німецької адміністрації; облік та перевірка законності діяльності існуючих антифашистських громадських організацій; контроль за втіленням у життя всіх наказів та розпоряджень окупаційної адміністрації; боротьба з порушниками порядку та військової дисципліни військовослужбовців Червоної армії; несення комендантської, патрульної та караульної служби.

У 1946–1947 рр. основними функціями комендантської служби були: несення патрульної та караульної служби; підтримання воїнського порядку та дисципліни в гарнізонах; контроль за виконанням рішень окупаційної влади; контроль за політичною благонадійністю керівництва місцевих органів управління, а також їх політичною діяльністю; контроль за втіленням у життя політики денацифікації; установлення порядку та контроль за роботою обмінних пунктів та таборів між зонами та державами; розроблення плану переселення та заселення німецького населення; надання допомоги в боротьбі з бандитизмом та злочинністю в радянській окупаційній зоні; збирання відомостей про настрої та поведінку населення у зв'язку з внутрішніми та зовнішньополітичними подіями; організація боротьби з порушниками порядку та військової дисципліни військовослужбовців Червоної армії (за 1946 р. за порушення громадського порядку, вчинення злочинів було затримано 132377 військовослужбовців червоної армії, за 1947 р. – 44389 осіб) [8].

На нашу думку, слід більш детально розглянути причини правопорушень, учинених військовослужбовцями червоної армії. Ще 1 травня 1944 р. верховним головнокомандувачем було видано наказ № 70, у якому говорилося: «Але поранений звір, який пішов до свого лігва, не перестає бути небезпечним звіром. Щоб позбавити нашу країну і союзні з нами країни від небезпеки поневолення, потрібно переслідувати пораненого німецького звіра по п'ятах і добити його в його власному лігві» [9].

Війська 3-го Білоруського фронту перейшли кордон СРСР зі Східною Пруссією в жовтні 1944 р. Радянські солдати ступили на землю Третього рейху, принісши із собою страшний досвід трьох років війни. «Німець, німецький, Німеччина», - це були слова, що викликали у військовослужбовців Червоної армії ненависть. Багато з них втратили в роки війни близьких їм людей і були готові мстити: «... наші солдати, які прийшли, я знаю по своїй армії, це були люди, які пройшли через окупацію німецьку. Ми, коли звільняли територію, ми тут же проводили мобілізацію населення, чоловічого населення. Воно йшло безпосередньо в армію. Тому майже всі, відсотків на дев'яносто, напевно, з окупації. Так що вони подивилися, що таке окупанти. І вони мстилися і намагалися мстити так, як вони розуміли помсту. Іноді в специфічних формах» [10]. До помсти і відплати закликала і радянська пропаганда. Але тепер радянські війська стикалися не тільки з німецькими солдатами, але й із цивільним населенням. Лише 14 квітня 1945 р., перед початком Берлінської операції, у «Правді» з'явилася стаття Г.Ф. Александрова «Тов. Еренбург спрощує» [11]. На противагу традиційним установкам було заявлено про необхідність диференційованого підходу до німців. З огляду на нову ситуацію військово-політичне керівництво країни поставило питання про дисципліну в армії.

Управління внутрішніх справ РВАН розпочало роботу 11 червня 1945 р. До його основних завдань належали: очищення німецьких органів самоврядування (поліції, бургомістратів, судів, прокуратури та ін.) від неблагонадійних елементів; контроль за виконанням населенням розпоряджень радянської військової адміністрації та місцевої німецької влади; контроль за роботою кримінальної поліції; контроль за несенням постової служби та підтриманням громадського порядку частинами німецької охоронної поліції; контроль за вилученням зброї, отрутих матеріалів, вибухових речовин та розмножувальної техніки в населення; контроль за роботою адресного бюро та дотримання паспортного режиму; виявлення, оброблення та відправлення архівних матеріалів до СРСР.

Складна соціальна та криміногенна обстановка після війни вимагала створення місцевих установ кримінальної та охоронної поліції. Тому в 1947 р. було створено відділи внутрішніх справ земель та провінцій. До основних функцій управління додалися: керівництво денацифікацією та здійснення контролю за роботою з денацифікації; проведення паспортизації, контроль за органами реєстрації актів цивільного стану; організація прикордонної служби на демаркаційній лінії та кордонах радянської окупаційної зони; контроль за роботою німецької поліції.

За період з 1945 р. до березня 1948 р. було виявлено 516308 колишніх активістів нацистської партії. До різних строків позбавлення волі було засуджено 8468 осіб, а п'ятнадцять – страчено [8].

Узагалі з 1945 р. по 1950 р. у таборах знаходилося 157 тис. в'язнів, серед яких 34706 осіб були громадянами СРСР і 460 – представниками інших європейських держав. Підрахунки показують, що німці в загальній кількості становили близько 122 тис. осіб. До середини 1947 р. в радянській окупаційній зоні залишалися шість спеціальних таборів. До кінця травня 1948 р. в усіх таборах, крім табору в Баутцені, чисельність ув'язнених скоротилася в середньому на одну - дві тисячі осіб. До травня 1949 р. скорочення торкнулося всіх без винятку радянських таборів. У цей час в останніх таборах утримувалося в цілому 28492 особи, серед яких засуджених було трохи більше половини – 14526 осіб. Осіб, не причетних до злочинів фашизму, а також хворих, інвалідів і людей похилого віку там не було [12].

Серед функцій управління внутрішніх справ РВАН на той час переважали: контроль за обліком переселенців, військовополонених та працевлаштуванням німців; контроль за діяльністю німецької кримінальної поліції; контроль за роботою прикордонної служби на демаркаційній лінії та кордонах радянської окупаційної зони; організація протипожежної охорони в радянській окупаційній зоні; контроль за діяльністю транспортної поліції; матеріально-технічне забезпечення поліції; організація бойової підготовки німецької поліції.

У 1947 р. було організовано поліцейські контрольно-пропускні пункти на шляхах, що ведуть до західних секторів м. Берлін.

Ужиті заходи з організації кримінальної та охоронної поліції призвели до зниження кількості злочинів у радянській окупаційній зоні з 500440 випадків у 1946 р. до 151028 у першому півріччі 1949 р. [8]

У липні 1948 р. стало зрозумілим, що створення різних німецьких поліцейських формувань у радянській окупаційній зоні неможливе без планомірної підготовки кадрів. Постановою Ради міністрів СРСР від 6 липня 1948 р. № 2443-1019 було створено Німецьку резервно-казармену поліцію (10 тис. осіб). Заступником головного начальника у справах цивільної адміністрації було розроблено план заходів із формування підрозділів і частин Німецької резервно-казарменої поліції. Зокрема: підбір і ремонт приміщень, матеріально-технічне забезпечення; визначення порядку комплектування та перевірки особового складу; розроблення тимчасового положення про казармену поліцію, розгляд і затвердження програм навчання.

Зростання чисельності німецької поліції та необхідність постійного контролю за розстановкою та благонадійністю німецьких кадрів призвели до створення в липні 1948 р. спеціального відділення з обліку та вивчення кадрів німецької поліції. До його функцій належали: контроль за роботою відділів кадрів

поліцейських установ; штатна розстановка та облік кадрів поліції по землях; ведення особових справ керівного складу поліції.

У вересні 1948 р. керівництво Радянської військової адміністрації Німеччини прийняло рішення про запровадження єдиного посвідчення особи на території радянської окупаційної зони.

Питання видачі посвідчень довелося вирішувати німецькому Управлінню внутрішніх справ, а керівництво і контроль за ним здійснювало Управління внутрішніх справ РВАН. Усього на момент завершення паспортизації в травні 1949 р. було виписано 14124879 посвідчень особи, з них 14088492 – німецьким громадянам, 9257 – іноземцям, 27130 – особам без громадянства [8].

На початку грудня 1948 р. управління внутрішніх справ РВАН розробило і тимчасове положення про залізничну поліцію, згідно з яким уся залізнична поліція була виведена з підпорядкування адміністрації залізниць та передана до німецького Управління внутрішніх справ. Тоді ж у відділах охоронної поліції було створено спеціальні загони водної поліції.

Загальна кількість поліції в радянській окупаційній зоні виросла з 48612 осіб у листопаді 1946 р. до 93383 осіб станом на 1 січня 1949 р.

Основними завданнями управління в цей період були: повсякденне керівництво німецькими органами народної поліції; зміцнення німецьких органів народної поліції шляхом виявлення в її лавах ворожих радянській окупаційній владі осіб; організація регулярної підготовки офіцерських кадрів та рядового складу поліції; надання допомоги в політико-виховній та культурно-просвітницькій роботі серед особового складу поліції; покращання матеріально-технічного забезпечення поліції; надання допомоги та контроль за діяльністю транспортної поліції; організація патрулювання автострад.

Упродовж 1949 р. в результатів процесу очищення німецького управління внутрішніх справ з поліції було звільнено 27568 осіб. Кількість співробітників німецької поліції на листопад 1949 р. складала 74351 особа [8].

Управління внутрішніх справ РВАН було ліквідовано відповідно до постанови ради міністрів СРСР від 5 листопада 1949 р. № 5159-1967.

Підсумовуючи викладене, слід зауважити, таке.

По-перше, модель організаційної та функціональної побудови Радянської військової адміністрації в Німеччині зовні схожа на прийнятий в СРСР державний устрій з усіма необхідними атрибутами влади і системою виконавчих структур на місцях. Радянські силові відомства також мали в Німеччині ту будову, на підставі якої вони працювали в Радянському Союзі. Не були винятком і завдання забезпечення громадського порядку та безпеки на німецькій землі.

По-друге, чимало аспектів розглянутої правозастосовної практики військових адміністрацій залишаються актуальними нині, оскільки історичний досвід запровадження особливих правових режимів, насамперед діяльності із забезпечення громадського порядку та безпеки військовими адміністраціями, актуалізується в сучасних умовах процесу деокупації частини території України, а тому потребує подальшого комплексного дослідження.

References:

1. Kuznichenko S. O. (2002) *Nadzvychaine zakonodavstvo v zakordonnykh krainakh* [Emergency legislation in foreign countries]. *Visnyk NUVS* [Bulletin of the Ministry of Internal Affairs]. 2002. № 20. P. 125-129 (In Ukrainian); Kuznichenko S. O. Basov A. V. (2006) *Zakon Ukrainy "Pro pravovyi rezhym nadzvychainoho stanu": naukovo-praktychnyi komentar* [The Law of Ukraine "On the Legal Regime of Emergency": Scientific and Practical Commentary]. Kharkiv: TOV "PROMETEI-PRES" [Prometheus-Press LLC], 2006. 380 p. (In Ukrainian); Bratel O.H. (2000) *Nadzvychaini sytuatsii v istorychnomu aspekti* [Emergency situations in the historical aspect]. *Visn. un-tu vnutr. sprav.* [Vis. un-inside. affairs.]. 2000. № 10. P. 72-76 (In Ukrainian); Kolinko Ya. A. (2011) *Nadzvychainyi stan yak osoblyvyi derzhavno-pravovyi rezhym: konstytutsiino-pravovyi aspekt : dys. ...kand. yuryd. nauk: 12.00.02* [Emergency as a special state-legal regime: constitutional-legal aspect: diss. ... Cand. lawyer. Sciences: 12.00.02]. Kh., 2011. 216 p. (In Ukrainian); Yarmysh O. N. (2001) *Karalniy aparat samodержавstva v Ukraini v kintsi KhIKh – na pochatku KhKh st. : monohrafiia* [The punitive apparatus of autocracy in Ukraine at the end of the nineteenth and early twentieth centuries. : monograph]. Kh. : Konsum, 2001. 288 p. (In Ukrainian); Tatsiia V. Ya., Rohozhyna A. Y. (2000) *Istoriia derzhavy i prava Ukrainy : pidruchnyk. – U 2-kh t. T. 1.* [History of the State and Law of Ukraine: a textbook. - In 2 volumes]. K. : *Vydavnychiy Dim "In Yure"* [In Yure Publishing House], 2000. 648 p. (In Ukrainian)
2. Aimermakhera K., Bordiuhova H., Folpert A. (2010) *Rossyia y Hermanyia v XX veke: V 3 t. T. 3. Ottepel, pokholodanye y upravliaemui dyaloh. Russkye y nemtsu posle 1945 hoda* [Russia and Germany in the twentieth century: In 3 vols. 3. The thaw, the cooling and the managed dialogue. Russians and Germans after 1945]. M.: AYRO–XXI, 2010. 1032 p. (In Russian)
3. Zhukov H.K. (1990) *Vospomyaniya y razmushleniya* [Memories and reflections]. T. 1–2. M., 1990 (In Russian).

4. Foitzik J. (2008) *Russischer Soldatenalltag in Deutschland. 1990–1994. Museum Berlin* [Russischer Soldatenalltag in Deutschland. 1990–1994. Museum Berlin]. Karlhorst e.V.: Druckverlag Kettler, 2008. P. 15. (In Germany)
5. Hitlers Eliten nach 1945 / Herausgegeben von N.Frei. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 2004. P. 272-273. (In Germany)
6. Semiryaga M.I. (1995) *Kak myi upravlyali Germaniyei* [How we ruled Germany]. M.: ROSSPEN [ROSSPEN], 1995. 400 p. (In Russian)
7. СHubinskiy-Nadejdin V.V. (2005) *Moya okkupatsiya Germanii. Russkiy ofitser v Germanii i okrest. 1946-1950* [My occupation of Germany. Russian officer in Germany and around. 1946-1950]. SPb.: *Obrazovanie–Kultura* [Education-Culture], 2005. 527 p. (In Russian)
8. *Sovetskaya voennaya administratsiya v Germanii, 1945-1949. Spravochnik* [Soviet military administration in Germany, 1945-1949. Directory]. M.: RossPEN, 2009. 1026 p. (In Russian)
9. *Agitator i propagandist Krasnoy Armii* (Agitator and propagandist of the Red Army). 1944. № 9. P. 5. (In Russian)
10. Timofeeva N.P. (2008) *Nemtsy — «svoi» i «chujie» — v politike SVAG 1945–1949 gg.* [The Germans - "their own" and "strangers" - are in the policy of the Soviet Union Military Economic Council 1945–1949] *Germaniya i Rossiya v sudbe istorika: Sb. statey, posvyaschennyiy 90-letiyu YA.S. Drabkina* [Germany and Russia in the fate of the historian: Sat. articles dedicated to the 90th anniversary of Ya.S. Drabkina]. M.: Sobranie, 2008. P. 347. (In Russian)
11. *Pravda. 1945. 14 aprelya* [True. 1945. April 14] (In Russian)
12. Shterkel, A.V. (2011) *Sovetskaya voennaya administratsiya v Germanii: tseli sozdaniya i napravleniya deyatelnosti* [Soviet military administration in Germany: goals of creation and activity]. *Sotsialno-gumanitarnyye nauki. Prilojenie k jurnalnu «Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo otkryitogo universiteta». Vyipusk 28* [Social and Human Sciences. Appendix to the journal "Bulletin of Moscow State Open University". Issue 28]. M.: MGOU, 2011. P. 15-19. (In Russian)
13. Zaharov V.V., Filippoviyh D.N., Haynemann M. (1999) *Materialyi po istorii Sovetskoy voennoy administratsii v germanii v 1945-1949. Vyip. 2* [Materials on the history of the Soviet military administration in Germany in 1945-1949. Vol. 2]. M., 1999 (In Russian)
14. Plimak E.G. (2005) *Na voyne i posle voynyi (Zapiski veterana)* [In the war and after the war (Veteran's notes)]. M.: Ves Mir, 2005. 200 p. (In Russian)

Организация обеспечения общественного порядка и безопасности советской военной администрацией в Германии в период 1945-1949 гг.

Дулгер Владимир Валентинович, e-mail: Vdulger74@ukr.net

Одесский государственный университет внутренних дел, Одесса, Украина

Аннотация: становление и развитие правовой науки о чрезвычайных режимах было обусловлено потребностями совершенствования управленческих отношений в государстве, необходимостью защиты общества и человека от угроз различного характера, ликвидации их негативных последствий. Без знаний эволюции развития научных представлений об особых государственно-правовых режимах, природу их возникновения, тенденции, присущие этой сфере правовых отношений, невозможно дальнейшее движение вперед в развитии и изучении данной отрасли юридической науки. Модель организационной и функциональной построения Советской военной администрации в Германии внешне похожа на принятый в СССР государственное устройство со всеми необходимыми атрибутами власти и системой исполнительных структур на местах. Советские силовые ведомства также имели в Германии ту структуру, на основании которой они работали в Советском Союзе. Ни были исключением и задачи обеспечения общественного порядка и безопасности на немецкой земле. Многие аспекты рассматриваемой правоприменительной практики военных администраций остаются актуальными в настоящее время, поскольку исторический опыт внедрения особых правовых режимов, прежде всего деятельности по обеспечению общественного порядка и безопасности военными администрациями, актуализируется в современных условиях процесса деокупации части территории Украины, а потому требует дальнейшего комплексного исследования.

Ключевые слова: военное управление, правовые режимы, юридическая наука, негативные последствия, обеспечение общественного порядка и безопасности.